biblioteca școlarului

LEGENDE
POPULARE ROMÂNEȘTI

LITERA INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

LEGENDE POPULARE ROMÂNEŞTI

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

APRECIERI

Deceul este un *basm,* menit a da soluţiunea unei probleme. Prin forma sa interogativă el se apropie de ghicitoare; prin fond însă, prin mijloacele pe care le întrebuinţează, prin elementul cel supranatural, deceul face pe deplin parte din *basm.* Un deceu, fie cât de scurt, nu se va confunda niciodată cu ghicitorile; pe când, din contra, un deceu ceva mai lung are până-ntr-atâta aspectul unui *basm,* încât colectorii îl publică fără nici o sfială între *basmele* propriu-zise; şi nici n-au unde aiurea să-i afle locul în întreaga sistemă a literaturii poporane. Aşa basmul publicat de Ispirescu sub titlu: *Numai cu vitele se scoate sărăcia din casă* nu este decât un lung deceu: de ce vânătorii sunt săraci iar ciobanii bogaţi? Elementul cel tendenţios al deceului rezultă din amestecul celor două realităţi: realitatea stării celei neconştiente din somn, de unde izvorăşte *basmul* propriu-zis, şi realitatea stării celei conştiente de veghere, care impune minţii omeneşti la tot pasul tendinţa de a rezolva probleme. Deceul este fiu al ambelor acestor realităţi, aparţinând pe jumătate visului şi pe jumătate aievei. El se naşte din însoţirea în părţi a *visului* cu *aievea.* Când *basmul* propriu-zis şi copilul său, *deceul,* ajung deopotrivă la un însemnat grad de dezvoltare într-o societate deja relativ destul de înaltă, elementele lor se fuzionează, sistematizându-se într-un complex numit *mitologie,* în care sunt două pătrimi neconştiente provenind direct sau indirect din basmul propriu-zis, o pătrime conştientă datorită caracterului celui tendenţios al deceului, şi o altă pătrime conştientă rezultată din opera ulterioară de sistematizare. Prin jumătatea cea neconştientă, sustrasă liberului arbitru, toate *mitologiile* se aseamănă una cu alta, şi ele nu se deosebesc decât prin jumătatea cea conştientă, care le apropie de natura literaturii celei culte.

Deceurile în genere, fie româneşti, fie străine, sunt de o varietate extremă şi de o extremă ingeniozitate. Ele dau o soluţiune poporană neaşteptată probleme-

lor celor mai mari ca şi problemelor celor mai mici, şi poporul are o deplină credinţă în *deceu,* ca şi-n basm, ca şi-n vis, măcar că nu crede în *fabulă,* acest produs deja prea depărtat al *basmului.*

B. P. HASDEU

Vorba *poveste*, deşi obişnuit sinonimă cu basm, are şi româneşte o sferă mult mai întinsă, putând desemna alternativ: legendă, snoavă şi chiar proverb *(povestea vorbei)*. De aceea ambii termeni se asociază adesea cu acea nuanţă distinctivă, că unul — basmul — se rezervă pentru naraţiunea fantastică propriu-zisă, iar celălalt — povestea — poate, prin caracterul ei mai comprehensiv, să îmbrăţişeze şi alte ramuri ale literaturei orale.

Basmul e o formă a genului narativ al cărei caracter esenţial e miraculosul, supranaturalul, prin care se deosebeşte de romanul şi de nuvela din literatura artistică. Deosebirea-i de legendă e astfel marcată de fraţii Grimm: «Basmul e mai poetic, legenda mai istorică; basmul subzistă aproape de la sine, în eflorescenţa şi expansiunea-i proprie; legenda, de un colorit mai puţin variat, are încă particularitatea că se ţine de ceva cunoscut şi ştiut, de o localitate sau de un nume istoric».

Lazăr ŞĂINEANU

Nu încape nici o îndoială că legenda lui Dragoş e o legendă heraldică, cum e de pildă, ca să amintim un exemplu mai apropiat, legenda corbului cu inel din stema Corvinilor. De aceste legende era plină Europa medievală. Aproape fiecare blazon îşi avea legenda lui proprie. De data aceasta însă, nu avem de a face cu o simplă legendă heraldică, care se găseşte izolată numai la poporul nostru, ci cu o ramură a unui puternic arbore între legende, a cărui rădăcini ne duc departe în pământul diferitelor popoare europene şi orientale. Ideea fundamentală a tuturor acestor legende este că eroul urmărind un animal misterios (de obicei cerb) este condus pe locuri necunoscute. P. Cassel ne dă următoarele variante ale acestui motiv, cules aproape din literatura tuturor popoarelor.

1. Un prinţ din India urmăreşte un cerb şi apoi se rătăceşte în locuri necunoscute.

2. Dietrich, din epopeea germană, atras de un cerb ajunge în iad.

3. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu un cavaler dintr-o legendă din *Gesta Romanorum*.

4. Un vânător din Tirol urmăreşte un cerb alb, până ce se prăpădeşte în locuri stâncoase şi necunoscute.

5. Contele Wildenstein, atras de frumuseţea unui cerb negru, urmărindu-l, piere într-o prăpastie.

6. Într-o legendă din Japonia, eroul legendei, Jamatoke, este atras şi înşelat de un demon cu figură de cerb.

7. Într-o localitate din Bavaria, vânătorul urmăreşte un cerb şi când l-a ajuns, cerbul s-a transformat în fată şi s-au înecat amândoi într-o fântână.

8. Un rege vânează la Regensburg după un cerb şi când vrea să-l prindă, cerbul se schimbă într-o fată.

9. În poveştile lui Syntipas, cerbul urmărit scapă de vederea vânătorului şi în locu-i apare un demon.

E de observat că sub figura cerbului mai adesea se ascunde un demon, de obicei în formă de fecioară şi e adusă în legătură cu o fântână. După părerea lui Cassel urmărirea cerbului simbolizează vânarea după plăceri, iar fântâna — savurarea lor. Ca să fie seria şi mai completă am putea adăuga şi cunoscuta legendă a Sfântului Hubertus, patronul vânătorilor, carele, după ce urmăreşte un cerb, îl ajunge şi vrea să-l săgeteze. Animalul se opreşte, iar vânătorului uimit îi apare ca o minune cerbul legendelor creştine, purtând în frunte o cruce strălucitoare. Acestea însă sunt motive mai îndepărtate ale legendelor noastre, în care aproape numai ideea fundamentală e comună. În mersul lor de la un popor la altul prin înrâurirea altor elemente străine, abia se mai poate desluşi înţelesul lor original, astfel că numai printr-o analiză şi comportare riguroasă mai putem afla elementele comune şi a dovedi o legătură între ele. Acelaşi fenomen de sincretism bunăoară îl întâlnim şi în lumea miturilor păgâne. Ne-am îndepărta prea mult de la obiectul cercetărilor noastre dacă am urmări această problemă, începând de la miturile de origine cosmogonică, arătând apoi evoluţia lor sub influenţa misticului creştinesc, sau de a urmări migraţiunea şi evoluţia lor de la un popor la altul. Pentru a putea face comparaţii mai precise şi a ajunge la rezultate mai pozitive (şi pentru a nu rătăci ca eroul legendei noastre prin locuri necunoscute) va trebui să tragem un cerc mai restrâns, luând în combinaţie numai pe acele dintre legende care sunt într-o legătură mai strânsă cu legenda noastră.

Romulus VUIA

Şi dacă poeţii şi cercetătorii poeziei culte, ai literaturii luate sub multiplele ei aspecte, au dus la continuarea a ceea ce este poezia populară (...), mulţi dintre ei filologi ori istorici literari, şi-au pus legitime întrebări: *de unde vin şi cum se propagă legendele şi tradiţiile populare?* Căci s-a observat că fiecare tradiţie orală are o extraordinară forţă de supraveţuire de-a lungul veacurilor şi o miraculoasă tendinţă de difuzie în spaţiu. Orice legendă şi fragment epic popular, fie francez, german, italian, român ori slav, se poate identifica în trăsături esenţiale şi de multe ori în similitudini nebănuit de mari şi în Australia, în Africa sau mai ştii la ce trib izolat din vreo insulă oceanică. Şi atunci: care este locul de naştere, când s-au născut şi cum au ajuns, cu alte cuvinte, care este modul de propagare şi legile migratorii ale legendelor populare?

Curiozitatea ştiinţifică niciodată, parcă, n-a cunoscut mai multă pasiune ca acum, în a da răspunsuri la aceste probleme. Claustraţi ca în chilii medievale, pătrunşi de un adânc spirit religios, între tomuri şi nenumărate manuscrise, un Joseph Bedier, Reinold Kohler, M. Gaster, şi ca ei atâţia, se lăsau duşi cu sufletul şi mintea către timpuri legendare şi locuri miraculoase, când şi unde s-au născut legende, tradiţii, basme. Cu o logică şi informaţii cum puţini de la ei au mai avut, încercau să stabilească forma princeps, „die Urform", a diferitelor variante pe care le aveau în faţă, să urmărească filogeneza, precizând cu alte cuvinte locul şi data transmisiunilor populare.

Gheorghe VRABIE.

Specia e denumită popular, pretutindeni la noi, poveste. Termenul *legendă*, de provenienţă cultă, a fost adoptat treptat în secolul trecut, nu fără şovăieli în delimitarea sensului. El a fost făurit de hagiograful Iacobus de Voragine în secolul al XIII-lea. La început, sub formă de neutru plural, *legendum*, desemna partea din biografia unui sfânt care trebuia citită în ziua comemorativă. El a evoluat apoi în latina medievală la forma de feminin singular, *legendae*, denumind viaţa scrisă a unui sfânt. Mai târziu, termenul a căpătat înţelesul de naraţiune neadevărată, fictivă, în opoziţie cu cea istorică, adevărată. În acest sens a început să fie adaptat şi la noi, de ex. P. Ispirescu îşi intitula colecţia, începând din 1872, *Legende sau basmele românilor*. Aceeaşi neprecizie se vede şi la V. A Ureche care îşi intitula o colecţie *Legende române* (1891), întrucât, alături de legendele istorice, cuprindea basme nuvelistice şi basme legendare. B. P. Hasdeu încearcă cel dintâi precizarea terminologiei, extinsă şi la subspeciile ei. În 1867, el adoptă termenul *tradiţiune* pentru întreaga specie, pentru ca în 1892/93 să admită sinonimia „*legende sau tradiţiuni populare* (cuvinte din bătrâni)". În studiul său, *Basm* (1893), Hasdeu introduce termenul *deceu*, făurit după modelele europene „le pourquoi", „das Warum", „the why", pentru a denumi naraţiunile menite „a da soluţiunea unei probleme", adică cele cu profil etilogic. El nu s-a impus încă nici la noi, nici în celelalte ţări europene. A rămas în uzanţă doar cel de *tradiţii populare* denumind legendele istorice cu caracter local, aşa cum a fost folosit mai întâi de S. Fl. Marian, *Tradiţiuni populare române* (1878), apoi în ediţia a doua, lărgită, *Tradiţii populare române din Bucovina* (1895). O subspecie a legendelor se mai numeşte *mit*. Cuvântul a fost larg întrebuinţat, cu sensuri adesea total diferite. În chip curent, prin *mituri* se înţeleg legendele popoarelor antice, care relatează isprăvile zeilor şi eroilor semizei cu privire la facerea lumii, apoi la rivalităţile dintre ei, suma lor alcătuind mitologia cu care ne-a obişnuit literatura antică. În vremea din urmă, unii cercetători îi dau un înţeles mult mai restrâns de istorie sacră despre acţiunile fiinţelor supranaturale, relatări adevărate,

care devin prin aceasta model permanent pentru om şi sunt reproduse, în consecinţă, numai în intervale de timp sacre. Reactualizarea rituală e însuşirea lui distinctivă. În folcloristică, s-a încetăţenit folosirea termenului *mit* pentru a denumi toate naraţiunile despre lumea anterioară celei de azi, arătând isprăvile zeilor şi originea tuturor fiinţelor şi lucrurilor, de obicei, creaţia acestora.

Ovidiu BÂRLEA

Înţelepciunea populară este partea de filozofie veche a noastră, aceea care a generat zăcământul pentru formele „gramaticalizate“ ale gândirii filozofice, pentru a numi astfel cultura cultă în deosebire de cea orală, „negramaticalizată“ (Cf. M. Pop, *Problémes generaux de l'ethnologie européene*, în *Travaux du Premier Congrés International d'Ethnologie européene*, Paris, 1971).

Iar în ea, cosmogoniile reprezintă un capitol, poate cel mai însemnat, îndeplinind acelaşi rol pe care l-au avut în protofilozofiile clasice sau în filozofie, în prima ei vârstă, predominant cosmologică.

Bogăţia motivelor, polimorfismul parcă fără de limită al construcţiilor, fantezia uluitoare ideatică subtilă cu rafinamente metafizice, universalitatea ei, toate acestea fac din legendele etiologice, cu precădere, piese de mare rezistenţă valorică.

Dar de ce legende şi nu mituri?

Distincţia pare să nu fie de circumstanţă, ci de principiu, pentru că, după o opinie, mitul este „o subspecie a legendei“...

Alături de mituri, în legendă ar mai sta, ca subspecii, naraţiunile etiologice, hagiografice (religioase) şi istorice, ceea ce nu mai lasă nici o îndoială asupra sferei sale de cuprindere. Formal, aşa stau lucrurile, dar funcţional avem de-a face mai degrabă cu o identitate. Mitul deşi inclus prin subspeciile etiologică şi mitologică, adesea identificate şi pe bună dreptate, în legendă, nu are regimul părţii faţă de întreg, ci al unei funcţii esenţiale într-un organism.

Gh. VLĂDUŢESCU

Legenda istorică porneşte de la o realitate (un fapt sau un personaj istoric), căreia i se dă de cele mai multe ori şi o amprentă de miraculos. Prin urmare, „fantasticul e modalitatea estetică indispensabilă pentru realizarea genului“. Dintre domnitori, cei mai populari sunt: Dragoş, Ştefan cel Mare, Neagoe, Vlad Ţepeş şi Vodă Cuza. Negru-Vodă a rămas ca „un român tare voinic, frumos şi cuminte“. El ar fi trecut munţii şi a scăpat pe „mulţi fraţi de-ai noştri“ de tătari. „Vlad Ţepeş e lăudat de popor că a speriat pe turci şi a stârpit hoţia din ţară, trăgând în ţeapă pe toţi nelegiuiţii. De aceea era atât de mare belşug în ţară, încât oamenii făceau mămăliga cu lapte, în loc de apă, fiind mai ieftin laptele. „O samă de cuvinte“, culegerea cronicarului Ion Neculce şi operele cronicarilor precedenţi au cuprins

numeroase legende care circulau în popor. De aici, ele au pătruns în opera cultă a lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu şi a multora din prozatorii noştri.

Barbu TEODORESCU
Octavian PĂUN

Legendele încorporează elemente de istorie reală transfigurate de fabulaţia populară cu ajutorul unor motive şi simboluri mitice. Fiecare colectivitate are istoria sa bazată pe mituri, tradiţii şi legende. (...) Motivele, temele şi structurile poetice din legendele populare au constituit surse de vitalizare a literaturilor lumii. Formă esenţială şi arhetipală a epicului, depozitară a istoriei umanităţii, legenda a oferit, acolo unde izvorul folcloric s-a întâlnit cu artistul de geniu, teme constituente şi elemente generatoare de capodopere: *Faust, Don Juan, Hanu Ancuţei* ş. a.

Octavian PĂUN

Autorul ei (*legendei*, n.n.) încetează a fi simplu factor de transmitere. E preocupat nu numai de „ceea ce spune", ci şi de felul cum spune, cum înşiră şi împlineşte faptele şi ce semnificaţie le dă. Fenomenul trece astfel din domeniul graiului popular în cel al literaturii orale. Pentru acest aspect, s-ar impune mai mult termenul de *legendă*. Din nefericire, termenul e, prin originea lui, mai aproape de ideea de scris şi citit şi implicit mai departe de fenomenul folcloric al transmiterii orale. El se referă mai mult la operele literare create pe baza tradiţiilor populare. (...) Ea (*legenda*, n.n.) e purtătoarea unui adânc rost social. Legenda explică, lămureşte, învaţă, dă exemple de urmat, sau de ocolit cu dezgust şi oroare. Ea leagă strâns colectivitatea unui grup social, a unui sat, a unui ţinut, a unui popor...

Ovidiu PAPADIMA

Mitul, basmul şi legenda — cu toate diferenţele de ordin estetic ce se pot stabili între ele — sunt, într-un anume sens, o revelaţie a necunoscutului, a lumii nebuloase şi magice, ascunsă sub suprafaţa realităţii concrete şi afundată în abisurile conştiinţei umane. Şi cum regiunile necunoscutului erau pentru omul primitiv infinit mai întinse, mai bogate în taine decât cele ale realităţii palpabile, mitul şi legenda au fost pentru el una din expresiile intelectuale cele mai plenare şi mai cuprinzătoare.

Ion DODU BĂLAN

În folclorul românesc, ca şi în acela al altor popoare europene, legenda desemnează un repertoriu de naraţiuni orale cu funcţie cognitivă. În esenţă, ea explică un fapt real sau considerat a fi real, printr-un simbol narativ care include, de regulă, motive fabuloase şi supranaturale. În acest sens s-a subliniat adeseori că, în contextul culturii orale, legendele alcătuiesc mai mult o ştiinţă

decât o literatură, dar nu o ştiinţă bazată pe cunoaşterea reală şi raţionament, ci o pseudoştiinţă, fundamentată pe reprezentări imaginare...

Statutul estetic al *legendei*, ca specie folclorică, nu este mai puţin determinat decât al altor categorii de proză orală. Ea nu are structura monotopică şi gradul înalt de stereotipie ale basmului *fantastic*, dar este mai puternic formalizată faţă de basmul animalier sau *snoavă*, pentru că însăşi funcţia ei, în contextul culturii populare, este mai unitar definită. Sensul cognitiv al *legendelor* trebuie căutat nu atât în caracterul lor etiologic, cât în observarea realistă a obiectelor şi fenomenelor lumii înconjurătoare sau a comportamentului uman, în consemnarea unor aspecte specifice, cărora li se acordă o anumită semnificaţie...

Etiologiile sunt imaginar-fantastice, acestea fiind una din particularităţile definitorii ale genului. În sistemul tradiţional de gândire ele erau crezute, aveau, deci, pentru mentalitatea folcloristică, valoare de adevăr. Este exagerată însă ipoteza că, odată această valoare pierdută, *legenda* încetează să mai existe ca atare. În afara funcţiei de explicare, aceste etiologii au avut şi funcţie de semnificare, înregistrând aprecieri sau atitudini ale sensibilităţii umane generate de fenomenele observate şi de aspectele lor ciudate.

Mihai POP
Pavel RUXĂNDOIU

... asemănarea cea mare şi uneori identitatea ce există între basmele tuturor popoarelor ne dovedeşte că şi *fondul acestor basme*, departe de a fi din timpurile preistorice, mitologice, este din contra asemenea mult mai modern. Căci cu cât un element comun popoarelor indo-germane este mai vechi, cu atâta s-a schimbat şi s-a modificat într-un mod aşa de radical, încât înrudirea sa la acele popoare a trebuit să fie descoperită în urma unor cercetări profunde, cum ne-o arată bunăoara *limbistica*. Abia după atâtea secole de cercetări, adeseori curioase, asupra relaţiunii limbilor între dânsele a reuşit Bopp, în secolul nostru, să dovedească că limbile Europei stau în strânsă legătură cu unele limbi orientale şi că toate sunt fiicele uneia şi aceleiaşi limbi primitive. La basme din contra, întocmai ca la poveşti, istorioare şi snoave, ne ajunge citirea lor în diferite literaturi pentru a recunoaşte imediat, cu deosebirea numai că aici sunt într-o haină română, acolo într-o haină germană şi acolo într-una franceză şi aşa mai departe. De sineşi deci ni se impune concluziunea că şi basmele în ce priveşte fondul lor nu poate să fie decât din aceeaşi epocă ca şi poveştile, istorioarele şi nuvelele, şi nicidecum de o antichitate aşa de mare sau chiar dintr-o epocă mitică. Dacă dovedim deci pentru unele basme *originea nuvelistică* a *fondului lor*, atunci se explică şi asemănarea lor la diferite popoare; căci, în acelaşi mod precum au ajuns în literatură, tot în acelaşi mod şi *mai în aceeaşi vreme* au venit şi acele poveşti, care erau mai potrivite cu dispoziţiunea fantastică a poporului. De aceea se aseamănă

şi fondul basmelor, numai haina le deosebeşte. Această haină însăşi nu este altceva decât o ţesătură compusă din diferite elemente literare ce au venit din diferite părţi de au înrâurit asupra fanteziei poporului. Limba de altă parte, cu idiotismele ei şi cu particularităţile ei, săvârşeşte apoi actul de asimilare.

M. GASTER

S-au cercetat începuturile poveştii, şi problema nu e lipsită de interes. Patria miraculosului, ţara fără margini şi fără măsură în imaginaţia ei, aceea pentru care viaţa omului, spectacolul naturii înconjurătoare, nu sunt lucruri de zugrăvit şi înşiruit, nici măcar de împodobit pe liniile iniţiale şi decisive, ci numai un punct de plecare, un îndemn, un impuls către cele mai extraordinare construcţii, în alcătuirea templelor imense, în nesfârşita lor decorare fantastică, în rânjiturile şi strâmbările, terifice şi ridicole, ale zeilor, în dezordonata acumulare a isprăvilor şi năzbâtiilor din poeme de cea mai extravagantă dezvoltare, e India Arienilor dezarmonici, nelogici, incapabili de stricta disciplină a gândului cu care suntem obişnuiţi, de la civilizaţia elenică încoace. S-a dovedit — şi nu o dată — că Egiptul s-a împărtăşit şi el de asemenea opere de imaginaţie, că el le-a şi scris, într-o literatură, care, în afară de imn şi de povestea fantastică, nu mai poate prezenta nimic. Grecii, ca Herodot, au găsit, alături de o istorie prefăcută imediat după prefacerea evenimentului în legendă, „fabule“, cu învăţături sau fără, care vin întocmai ca poveştile noastre. Orientul asiatic, între multe lucruri care vin de la dânsul, a transmis Europei prin Bizanţ, sinteză a celor două lumi până atunci rivale, şi asemenea povestiri, într-o societate în care clasa de sus trăia în reminiscenţe clasice erudute, din înjghebări mai mult sau mai puţin tipice, în jurul noii mitologii creştine, clasele de jos care aveau o poezie populară şi narativă, cu subiectele luate de pretutindeni, s-au lăcomit la asemenea produse ale închipuirii. Negustorii care debarcau pe coastele Traciei le aduceau împreună cu alte elemente de poezie epică în proză, ca acelea conţinute în *Halima*, în cele *O mie şi una de nopţi*, devenite, cum vom vedea, şi la noi favorite ale poporului. Cum au trecut în Italia lui Boccaccio naraţiunile burghezilor reveniţi din Constantinopol, Tripoli sau Alexandria Egiptului, astfel prin drumeţi ai negoţului răsăritean aceste creaţiuni populare au răzbătut în lumea bizantină (...) N-ar fi imposibil — cum şi aiurea am afirmat-o (Iorga şi Gorceix, *Anthologie de la litterature roumaine*. Paris, 1922. ed. a II-a Prefaţă) — ca din epopeea medievală franceză, trecută şi în alte ţări, până în Orientul european, să fi venit acea admiraţie pentru nobilul ostaş singuratic, fără lăcomie de pradă, fără ambiţie de a înainta, fără sete de răzbunare, curat şi bun, care cutreiera lumea numai pentru că e legat de aceasta prin însăşi voinţa lui, prin juruinţa pe care lui singur şi-a făcut-o. Este ceva cavaleresc aşa de proaspăt în ce încearcă şi săvârşeşte Făt-

Frumos încât nu pare să vină numai de la o aşa de îndepărtată origine. Tot mai mult se va dovedi cât de adânc a fost occidentalizată mai ales de o bucată de vreme, sub toate raporturile, societatea bizantină şi toate cele în legătură cu dânsa.

Nicolae IORGA

Se pot distinge două clase de povestiri: cele care au valoare estetică şi cele care au, înainte de toate, o valoare utilitară. Dar povestirile pot fi, de asemenea, clasificate după conţinut: adică după temele, credinţele şi calitatea personajelor lor. Iată câteva distincţii care se fac, în mod obişnuit, între diversele categorii de povestiri. Prin *fabulă* înţelegem o povestire în versuri despre personaje animaliere dotate cu calităţi umane sau care acţionează ca şi cum ar fi oameni. Când este în proză, această povestire se numeşte *povestire cu animale*. *Basmul* este o poveste miraculoasă şi romanescă, în care locul acţiunii nu este localizat, în care personajele nu sunt individualizate, corespunzând unei concepţii „copilăreşti" asupra universului şi care este de o „indiferenţă morală" absolută. Cum se spune în *Gesta Romanorum*: „Erat quidam rex in cujus imperic quidam pauper habitabat..." sau „Într-un regat al Chinei un prinţ frumos ca lumina zilei..." În legendă locul este indicat cu precizie, personajele sunt indivizi determinaţi, actele lor au o motivaţie, iar faptele sunt de calitate eroică în sfârşit, *mitul* ar fi, în fond, o legendă localizată în locurile şi timpurile de dincolo de rău şi se referă la personaje divine. (...) Dificultatea devine cu atât mai mare atunci când încercăm să distingem între mit şi legendă. O povestire cu personaje divine nu poate fi localizată, acţiunea se poate desfăşura într-un loc oarecare. Pe de altă parte, adeseori, e greu de determinat adevărata calitate a eroului. Astfel istoricii religiilor contestă unor personaje supranaturale australiene sau americane calitatea de zeu încât un termen mai puţin precis ajunge să fie folosit, acela de All-Fathers, Peres-de-tous-et-de-tout. Un alt termen vag este acela de *erou civilizator*. În ce moment Heracles poate fi calificat sau a fost el calificat zeu? Şi toate categoriile de demoni! Pe scurt, dacă se ţine seama numai de calitatea personajelor, nu se pot stabili criterii precise de diferenţiere între legendă şi mit. (...) Vom înţelege prin legendă o povestire localizată, individualizată şi obiect de credinţă, iar prin mit vom înţelege o legendă în legătură cu lumea supranaturală şi care se exprimă prin rituri.

Arnold van GENNEP

În contrast cu numărul legendelor şi tradiţiilor privind corpurile cereşti şi celelalte lumi, poveştile despre formarea pământului, despre condiţiile sale prezente, despre geneza locuitorilor săi — oameni şi animale — apar în număr aproape zdrobitor. O privire realistă a multitudinii de legende şi tradiţii orale disponibile, fie printre popoarele primitive, fie printre grupurile analfabete din

propria noastră cultură, duce inexorabil la concluzia că imaginaţia băsmuitorului s-a oprit cu precădere asupra lucrurilor acestei lumi. Actul principal de creaţie a pământului nu a intrat în mod obişnuit în tradiţia accidentală, dat fiind că a primit ca ortodoxe explicaţiile, fie ale uneia dintre marile mitologii, fie ale scripturilor ebraice. Pe de altă parte, există multe poveşti care lămuresc prezenţa unor trăsături caracteristice ale peisajului. Despre un munte, de pildă, se zice că ar fi nişte pietroaie mari căzute din buzunarele unui uriaş sau pietroaiele scăpate din ciurul lui Dumnezeu, care s-a stricat şi le-a lăsat să treacă, sau se datoresc unor bolovani azvârliţi încoace şi încolo de uriaşi. Alt grup important de legende priveşte urmele întipărite în stâncă. Acestea sunt explicate ca fiind urmele lăsate de piciorul unui om sau animal primordial, adesea un zeu. Una din legendele cele mai curente, cunoscută în Lumea veche, dar bucurându-se de o circulaţie specială la indienii americani, este aceea a unei stânci în mare, de pe care amanţi nenorociţi s-au aruncat, având o moarte tragică. Uneori, desigur, această legendă nu este decât o simplă poveste locală şi nu are pretenţia să explice prezenţa unei stânci. Acestora le aparţin câteva grupuri de legende explicative privind formarea uscatului. În ce priveşte marea, trăsătura cea mai greu de explicat a fost apa ei sărată şi, din această cauză, numeroase legende au încercat să lămurească acest lucru. Cea mai cunoscută este povestea cu râşniţa de sare furată care înceta să râşnească numai la porunca stăpânului ei. Un căpitan de vas o ia pe corabia lui şi ea continuă să râşnească până ce corabia se scufundă şi, apoi, toată marea se umple de sare. Legendele care explică vremea sunt mult mai curente în folclorul primitiv decât în cel apusean. Există o mare asemănare între aceste legende în toate regiunile lumii cu toate că ideile sunt atât de generale încât nici o relaţie istorică reală nu poate fi stabilită între altele. Povestea lui Eol care ţine vânturile închise într-o peşteră şi le dă drumul după bunul-plac apare nu numai în mitologia clasică, dar şi în locuri foarte îndepărtate ca Siberia, Noua Zeelandă şi California. Tot atât de răspândită este povestea păsării uriaşe care stârneşte vânturile bătând din aripi. Pasărea bate prea tare din aripi şi eroul îi taie aripile ca să-i modereze bătaia. Această din urmă poveste era cunoscută nu numai în antica Babilonie, dar şi în Islanda, şi a fost semnalată printre indienii nord-americani din Noua Scoţie şi printre negrii din Georgia.

Stith THOMPSON

În primul rând trebuie să ne oprim asupra categoriilor prozei care nu fac parte din domeniul basmului. Publicaţiile existente le denumesc „legende“, „tradiţii“, „credinţe“ etc. Nu există o terminologie unanim acceptată pentru a le desemna. Materialul cu care vom opera corespunde cel mai mult noţiunii de tradiţie — deşi unele texte au un evident caracter de legendă —, iar partea eroică

a materialului — noţiunii de legendă. Din păcate tradiţiile (legendele) româneşti au fost foarte puţin înregistrate într-un mod complet. (...) Uriaşii sunt personajele cele mai populare din folclorul est-romanic. Le întâlnim adesea în basmele epice; de exemplu, în basmul *Sora crivăţului* (transcris de Fundescu) este înfăţişat un uriaş culcat cu capul pe un mal al mării, iar cu picioarele pe malul celălalt. Eroii basmelor *Parsion, Crâncu, vânătorul codrilor, Petre* şi multe altele luptă cu diferiţi uriaşi. Există uriaşi ciclopi, precum şi uriaşi de tipul lui Strâmbă-Lemne (compară cu Smulge-Stejar de la slavii răsăriteni).

Este util să-i deosebim de aceştia pe uriaşii care apar în tradiţiile populare. Dacă basmul are un caracter fantastic manifest, tradiţia (legenda) povesteşte despre lucruri care s-ar fi petrecut în realitate. Un indiciu în acest sens îl constituie faptul că deseori sunt indicate locuri concrete — prăpăstii, munţi, păduri — unde ar fi trăit uriaşii. Numele obişnuite ale acestor personaje sunt „urieşii“, „neamul urieşilor“ „urieşii pământului“. Dar se întâlnesc şi alte denumiri, cum ar fi cea specific valahă — *novaci*...

V. GAŢAC

Prima Formă pe care am ales-o este Legenda pentru că ea apare într-un sector determinat al culturii occidentale şi ni se prezintă ca o entitate bine delimitată — am în vedere legenda creştină sub forma pe care a luat-o şi a păstrat-o în biserica catolică din primele secole până-n zilele noastre. Nu o vom cerceta în totalitatea aspectelor pe care le poate lua, nici în maxima ei generalitate, ci, mai curând, ca tip definitiv al unei realizări particulare. Există întotdeauna un avantaj în posibilitatea de a înţelege o Formă în punctul său de realizare autentică, acolo unde, într-adevăr, este ea însăşi; în cazul care ne interesează este, deci, avantajos să putem studia Legenda într-un mediu şi într-o epocă în care ea este aproape singura lectură, în care validitatea sa este un element esenţial, pentru care ea este unul dintre punctele cardinale ale cerului vizibil, de fapt singurul care permite orientarea. E adevărat că acest avantaj este tot atât de mult şi un pericol — nu trebuie să facem din legenda medievală o simplă paradigmă şi trebuie să evităm tentaţia de a căuta în imaginea pe care ea ne-o propune valoarea unui concept pe care Legenda nu-l consolidează decât prin toate virtualităţile sale. Este însă dificil să compari atunci când te fixezi prea mult asupra unui fenomen particular. În acest caz, totuşi, pericolul este mai mic pentru că viaţa modernă, experienţele vieţii noastre personale ne îndepărtează suficient de legenda catolică pentru a o analiza păstrând faţă de ea un recul necesar.

André JOLLES

Alte trăsături diferenţiază între ele diverse tipuri de basme şi legende populare: unele poartă urmele stilurilor culturale arhaice, revolute (asemenea matriarhatului) sau pun în lumină mari îndepărtări de civilizaţie. Cum putem lua în discuţie aici aceste complexe probleme? Să subliniem cel puţin că, chiar devenite texte „literare“, eliberate de matricea lor rituală şi de fundamentul mitic originar, toată această masă considerabilă de fabule, apologuri, basme, legende, snoave, recapătă, la un nivel care este al lor, funcţia mitului. Ca şi miturile, fiecare piesă a unei literaturi orale revelă o situaţie tip şi constituie, la fel de bine, explicaţia unei realităţi sau a unui comportament, dar şi un model de imitat. Literaturile orale ale popoarelor primitive, ca şi cele ale societăţilor populare europene sau orientale, prezintă o serie de situaţii-cheie: cele care, în ansamblu, definesc condiţia umană. Variantele nu încetează să profiteze, dar motivul-bază rămâne totdeauna uşor de recunoscut. Mecanismul difuziei şi contaminării acestor motive a constituit, începând cu câteva generaţii în urmă, principalul obiect de studiu al folcloriştilor. Imposibil să rezumăm aici rezultatele cercetărilor. Vom reţine doar faptul că, pe lângă o literatură orală didactică, aproape orice construcţie orală — chiar atunci când nu pare să urmărească decât distracţia, divertismentul — urmăreşte instrucţia autorilor, adică, la un nivel mult mai profan, participă la un efort de iniţiere. Tot aşa, iniţierea primitivă propriu-zisă nu se mărgineşte la o moarte şi o resurecţie rituală. Ea dezvăluia, între altele, tinerilor candidaţi tradiţiile secrete ale clanului legate de teologie, cosmogonie, mitologie şi morală. În hăţiş, copilul australian sau african nu era doar — asemenea lui Degeţel — devorat de un căpcăun sau pus în situaţia de a-şi proba curajul, viclenia sau inteligenţa. În egală măsură, era instruit, afla acum numele secret al zeului, miturile, legendele, genealogia clanului, diversele comportamente omeneşti. Or, întreaga literatură orală nu face decât să reia şi să continue, cu alte mijloace şi într-un alt plan de referinţă, educaţia exemplară a perioadei iniţiatice. O altă solidaritate structurală asociază miturile şi gândirea mitică în general textelor literaturilor orale: concepţia asupra Timpului. Ca şi în mituri, evenimentele basmelor sau legendelor sunt situate în *illo tempore*, într-un prezent etern care nu are nimic comun cu timpul istoric al evenimentelor omeneşti. Acest timp al miraculosului „a fost odată“ din basme şi mituri nu este supus legilor duratei.

Mircea ELIADE

Mitul, aşadar, se află la o extremă a structurii literare, iar naturalismul, la cealaltă. Între ele se întinde întreaga arie a romanţului, utilizând acest termen nu în sensul modului istoric din primul eseu, ci al tendinţei menţionate ceva mai departe, în acelaşi eseu, de a disloca mitul în direcţia omenescului dar, spre deosebire de „realism“, de a convenţionaliza conţinutul în direcţia idealizării. Conform

principiului central al dislocării, elementele metaforice identificabile în mit se pot conexa în romanţ numai printr-o anumită formă de comparaţie: analogica, asociaţia semnificativă, imagini alăturate incidental etc. În mit putem întâlni un zeu-soare sau un zeu-copac; în romanţ găsim o persoană asociată în mod semnificativ cu soarele sau cu copacii. În modurile mai realiste asociaţia devine mai puţin semnificativă şi mai mult o chestiune de imagini incidentale, dacă nu chiar coincidenţe sau accidente. În legenda uciderii balaurului, având ca prototip pe cea a Sfântului Gheorghe sau Perseu, şi mai mult în cazul al doilea o ţară stăpânită de un împărat bătrân şi neputincios este terorizată de un balaur care în cele din urmă o cere pe fata împăratului, dar este ucis de către erou. Aceasta pare să fie o analogie romantică (poate că, de asemenea, în acest caz, o descendenţă) a mitului unui pustiu redeşteptat la viaţă de către un zeu al fertilităţii. Aşadar, în mit, balaurul şi bătrânul împărat se identifică.

Northrop FRYE

Cu siguranţă că, în aceste societăţi arhaice, mitologia era foarte importantă şi dispunea de texte mitologice mai curând decât de orice altele. Dar miturile refuză să se lase înţelese câtă vreme rămân rupte de viaţa oamenilor care le povestesc. Deşi chemate devreme sau târziu — foarte devreme, uneori, cum se întâmplă în Grecia — către o carieră literară proprie, nu sunt prin aceasta invenţii dramatice sau lirice gratuite, fără raport cu organizarea socială sau politică, cu ritualul, cu legea sau cu obiceiul; rolul lor, dimpotrivă, era de a justifica toate acestea, de a exprima în imagini marile idei care organizau şi susţineau tot acest eşafodaj.

George DUMÉZIL

În apropierea legendei (Sage) se află legenda religioasă; în limba franceză chiar termenii prin care sunt desemnate sunt aceiaşi: omul de ştiinţă trebuie să facă distincţia între cele două specii prelungind denumirile printr-un determinant: „legendă populară“ (sau folclorică) şi „legendă hagiografică“. (...) Legenda (religioasă), ca şi legenda laică (Sage), povesteşte întâmplări supranaturale, care, însă, în legenda laică (Sage) rămân oarecum nedeterminate, în timp ce în legenda religioasă se tălmăcesc prin raportare la un sistem fix, religios, în funcţie de care totul este selecţionat şi ordonat. (...) Legenda religioasă se află mai aproape de legenda laică decât de basm chiar şi atunci când nu mai este nimic de crezut: o carte de legende biblice, citită de un necredincios rămâne o legendă laică; aceeaşi poate fi şi situaţia legendelor hagiografice. Dar dacă credinţa sau necredinţa în adevărul relatat poate determina apariţia şi viaţa unei specii, caracteristicile esenţiale trebuie extrase din povestirea însăşi.

Max LÜTHI

Saga, legendele şi memoratele nu se desprind aşa clar de masa prozei uzuale şi nu se caracterizează prin independenţă şi unitate structurală. Ele înseşi nu sunt sisteme estetice suficiente, ci mai mult produse sau elemente ale sistemelor atotcuprinzătoare de cunoaştere, recte ale sistemelor publicistice sau universale (saga istorică — a unui sistem de cunoaştere istoric, legendele social-utopice — ale unui sistem politic, legendele religioase şi saga mitică — ale sistemului religios ş.a.m.d.) De aici rezultă dualitatea caracteristică a multor opere din această grupă, care îngreunează ordonarea unui anumit fel de sagă, legende sau memorate. Majoritatea legendelor şi acelor saga istorice şi mitice sunt totodată saga toponimice sau etiologice şi chiar legate de anumite locuri geografice — sate, oraşe, râuri, lacuri, mlaştini, munţi cât şi construcţii, obiecte, animale, nume de oameni. Pentru aceste specii este caracteristică o evoluare relativ slabă a mijloacelor ştiinţifice. De obicei ele nu sunt relatate fără o anumită ocazie şi nu au o introducere specială şi un final special, care să fie reieşit formal din limbajul curent, uzual. Timpul acţiunii, la fel, nu este indicat, ci coincide cu timpul fizic al vorbitorului şi auditorului. Forma reală a textului la aceste specii depinde de condiţiile în care povestitorul se adresează cercului său de auditori...

Astfel fiecare saga nu este prezentată ca un anume text, ci ca un ciclu de texte, subiecte, motive şi episoade foarte mobile, care pot fi grupate în foarte diferite moduri. Nu este exclusă importanţa, ca element caracteristic al acestor categorii...

K. V. CISTOV

Fapte literare vii, legendele folclorice — ca toate materialele creaţiei populare — au ajuns să poarte semnele distinctive ale epocilor prin care au trecut, ale timpului în care au fost culese. De aceea, dacă unele din ele nu au vreo hotărnicire în vreme — fiind, într-un fel, croite ca toate referirile care încep cu „a fost odată“, — altele prind contur definitivat în limitele unei istorii aproape precis măsurate.

Legendarul acestor creaţii populare este variabil prin însăşi structura sa: de la imaginea fără chenar pe scara timpului şi spaţiului, proiectată nebulos în felul obişnuit al mitului, până la imaginea care nu mai poate sta independentă de coordonatele existenţei reale şi care prezintă doar lumina colorată a legendarului.

Vasile ADĂSCĂLIŢEI

Realul arhaic este astfel un amestec de observaţie şi poveste, de experienţă directă şi proiecţie simbolică, de acţiune practică şi meta-acţiune ritualică şi magică.

Adevărul *legendei* se întemeiază pe un real modelat cultural, pe un real transformat într-un „imago mundi“ al unui anume grup uman, al unei anume experienţe şi istorii sociale concrete.

În felul acesta el nu depinde de confruntarea empirică şi de verificarea ştiinţifică, ci de acordul cu *ethos*-ul existent, de armonizarea cu sistemul general de credinţe şi proiecţii specifice acelei mentalităţi.

... Legenda se individualizează prin amestecul de elemente fabuloase şi elemente concrete, empirice (în planul conţinutului), prin aspectul succint, adeseori monoepisodic al povestirii (în planul formei), prin funcţia explicativă şi prin solicitarea adeziunii şi a atributului credibilităţii (în planul atitudinii sociale).

Mihai COMAN

Dacă prin convenţia sa poetică, basmul propune evaziuni din *realul* vieţii imediate, a cărei dimensiune lipsită de spectaculos este negată şi compensată de idealitatea lumii *imaginate*, legenda, dimpotrivă, rămâne fascinată de realul vieţii înconjurătoare căreia, prin retorsiune poetică, se obstinează să-i afle nu atât o explicaţie, cât o semnificaţie. Consecinţa acestei retorsiuni este o *deformare a realului* — proces specific oricărei construcţii epice integrabile în categoria legendei. Studiile consacrate legendei, în special celei de factură istorică, sesizând această particularitate, s-au arătat preocupate, în general, să stabilească *gradul de îndepărtare faţă de real.* Problema este, totuşi, de interes secundar. Nu gradul de îndepărtare faţă de real este important, ci sensul acestor deformări sistematice...

Realizată în conformitate cu o anumită convenţie, naraţiunea de tipul „legendă“ presupune un *sistem* de *elemente interne* şi un mod *de organizare* a acestora în vederea realizării unui efect estetic specific.

... Legenda se situează pe o poziţie intermediară, între basm, cel mai solemn tip de naraţiune, şi povestire, formă periferică de construcţie epică, în sistemul căreia intenţia estetică, deşi nu este cu totul absentă, atinge cele mai scăzute valori.

Silviu ANGELESCU

Funcţional etiologică, legenda tinde să comenteze şi să explice, din perspectiva unei mentalităţi populare (cu deosebire cea de nivel arhaic), fenomene naturale şi sociale, originea şi însuşirile particulare ale unor fiinţe şi lucruri. Protecţiile imaginare se fac pe baza unei experienţe cognitive, se sprijină pe un fond informaţional acumulat. Interesul pentru *insolit* al spiritului creator de legendă justifică selecţia faptelor neobişnuite din universul larg şi divers pe care îl oferă realitatea; ele sunt trecute prin filtrul imaginaţiei, supuse acestei forţe care „deformează“ copiile pragmatice furnizate de percepţie.

Nicoleta COATU

În terminologia poporului legenda apare cu sensul de istorie veche, întâmplată demult. Această denumire provine de la caracterul acţiunii trecute şi se referă, în primul rând, la forma de expunere.

Legendele îl cuceresc pe ascultător prin fantezia bogată, fabula distractivă, modul de investigaţie artistică, printr-o autentică tablă de valori spirituale. Imaginea poporului însufleţeşte bradul, hameiul, bujorul, codrul, însufleţeşte izvoarele. Aceste personificări stimulează fantezia, contribuind la cunoaşterea tainelor naturii, înlesnesc înţelegerea fenomenelor lumii înconjurătoare, explică originea unor denumiri de coline, fântâni, izvoare, aşezări omeneşti, cetăţi, poetizează faptele eroice ale personalităţilor cunoscute în istorie.

Grigore BOTEZATU

Importante nu numai din punct de vedere artistic, aceste legende ne înfăţişează „lumea“ în accepţiunea ei cea mai diversă, din care se degajă, în afară de parfumul poeziei sufletului popular, întreaga mentalitate a poporului. Chiar dacă unele concepţii sunt depăşite, ele manifestă însă o puternică forţă morală, o neîncetată posibilitate creatoare, o încredere în puterea omului de-a ieşi învingător din cele mai complicate situaţii în lupta lui permanentă spre lumină şi adevăr.

Tony BRILL